

F. H. STUBBINGS, *The Recession of Mycenaean Civilization*, The Cambridge Ancient Histori, Revised edition of volumes I&II, fasc. 39, vol. II, chapter XXVII, Cambridge at the University Press 1965 pp. 21, 8°.

Оваа статија претставува продолжение на гл. XIV и XXIIa на САН vol. II— за издигањето и експанзијата на микенската цивилизација, написани од истиот автор и дополнени на гл. XXXVI — за крајот на микенската цивилизација од Desbrough и Hammond. Експанзијата на микенската цивилизација била сврзана со жива трговинска активност во источниот Медитеран. Авторот забележува дека во подоцнежниот хеладски IIIc период, кога микенската керамика проникнала најдалеку на исток, политичката власт на Микенците веќе почнала да опаѓа. Во тоа време се случиле важни настани кои биле од судбоносно значење за микенската цивилизација. Авторот нив ги синтезира во три групи: а. Немири во источниот Медитеран, б. Тројанската војна и с. Немири во Грција — инвазија и емиграции.

Од хетитски извори се дознава дека хетитскиот васал Madduwattash ја отцепил покраината Arzawa (југозападен дел на мала азија) од хетитската империја, а во покраината Assuwa (западен дел на Мала Азија меѓу Троја и Милет) се крева друго востание против Хетитите. Меѓу сојузниците на Асува, изгледа, се наоѓала и Троја со која Микенците порано воделе трговија. При распаѓањето на хетитската држава и Микенците сакале да присвојат територи, сега ослободени од хетитско влијание и да си создадат нови бази за трговија. Бидејќи на југозападниот и западниот брег на Мала Азија се утврдиле други држави, најлесен достап за агресија им бил северозападниот дел од Мала Азија — Троада. Тоа довело до Тројанската војна во која сојузените Грци се нашле против малоазиските племиња. Доказ дека Микенците барале нови колонии, авторот гледа во фактот што тие по заземањето на Троја не се вратиле веднаш во Грција, ами продолжиле да скитаат и пљачкаат по разни места на Мала Азија, Палестина, Египет, Сицилија и др.

Авторот нагласува дека при првиот напад на Хераклидите, пред Тројанската војна, дорските племиња сепак проникнале, макар и за кусо време, во Пелопонез и има докази дека тогаш разрушиле доста градови. Во врска со тоа тој поставува многу важни прашања на кои се обидува и да одговори: Зошто Микенците не устојале на дорската инвазија? Зошто се решиле на еден така ризичен потфат (Тројанската војна) — на инвазија во противен правец, кога виделе дека нивните домови се во опасност од други непријатели? — Тој смета дека ослабувањето на хетитската империја и постојаните тешкотии во источно-медитеранската трговија тешко се одразиле на микенската економија и дека Тројанската војна била безнадежен опит да се спечалат нови позиции. Пред почетокот на Тројанската војна Пелопонез бил осиромашен, горите исечени за правење лаѓи, топење метали и печење грнци. Сликвито завршува: Кога дорските пирати нападнале, микенската лаѓа веќе тонела.

Поради многубројните факти кои се овде само спомнати без поопширни објаснувања, статијата тешко се чита. Има доста недоискажани работи што се важни за расветлување причините на Тројанската војна. Со ниеден збор авторот не се запира на односите меѓу Хетитската империја и Троада. Познато е дека и порано Хетитите немале надзор над Троада, а камо ли во времето кога нивната држава се распаѓала. Неоспорно е дека има и други причини за Тројанската војна, а една од најважните е преземањето на контролата над Дарданелите за кое овде нема ни помен.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

С. И. РАДЦИГ, *Введение в классическую филологию*, издат. Московского университета, 1965, стр. 525, 8°, цена 1 руб.

Со оваа книга авторот си поставил за цел да го запознае читателот со предметот, содржината и методите на класичната филологија. Во почетокот тој критички се осврнува на блиското минато кога царската власт во Русија се обидуvala да ја претвори оваа наука во реакционарно средство за искоре-

нување на слободниот дух. Но основната идеја што се провлекува низ целата книга е оспорување на мнението за непотребноста и несовременоста на класичната филологија. Отфрлајќи го аргументирано ваквиот став на антикласицизмот, авторот убедливо докажува дека на класичната филологија ѝ припаѓа достоинство место во современиот културен живот. Откривајќи ја генетичката врска на денешната култура, тој често ја истакнува потребата од познавање на класиката која послужила како база за современата култура.

Книгата е поделена на 18 глави. Во првите четири третира прашања од општ карактер. Во првата глава, која служи како увод на целата книга, го истакнува големото значење на *античната култура за нашето време*. Поткрепа за тоа наоѓа и во оцената на највидните претставници од разни области на културата, а особено кај класиците на марксизмот. Овде ја нагласува и големата уметничка вредност на спомениците од класичната литература и уметност кои по зборовите на К. Маркс и денеска претставуваат „норма и недостижен образец“. Преку објаснувањето на некои зборови и изрази, на пр. *галаксијка*, *зодион*, *каникулы* и др., како и од употребата на еден голем број грчки и латински зборови во нашиот секидневен јазик, заклучува дека класиката и денеска е жива и за да ја разбере подобро современата култура, човек треба да се запознае со класичната. Содржината на целата книга, всушност, претставува одговор на прашањето како полесно и систематски да се запознае животот и културата на старите Грци и Римјани.

Во одделот за *историскише основи на античната култура* дава краток преглед на развојот, расцутот и ширењето на грчката и римска култура и расправа каква судбина доживеале античните културни споменици во покласичниот период и во средните векови. Потоа, подробно го разгледува *наследството на античните свеш* и неговото влијание во историјата на новите народи, а истовремено укажува и какви методи се применувани во изучувањето на античните споменици. Нов прилог претставуваат податоците во врска со тоа каков одраз нашла античната култура во историјата на рускиот народ. Покрај обилните библиографски податоци за постари и понови руски автори што го проучувале и ползувале класичното наследство, тој спомнува и други интересни случаи од културната историја на Русија. Така на пр. за распространетоста на антиката меѓу масите го приведува фактот што во Благовештенскиот собор во Кремљ, покрај многуте историски и митолошки ликови, на фрески од средината на 16. в. се претставени и Платон, Аристотел, Хомер, Вергилиј и др.

Зборувајќи за *класичната филологија како наука за античните свеш*, поопстојно и критички се задржува на различните мненија за предметот и обемот на оваа наука. Откако ги наброја основните и помошни дисциплини што влегуваат во состав на класичната филологија, преминува кон нивното разгледување. При тоа укажува какви практични резултати произлегуваат од познавањето на богатото наследство на античната култура. Така, зборувајќи во 5. гл. за *класичните јазици* кои претставуваат прв чекор кон свесното и подлабоко усвојување на ова културно наследство, по краткиот преглед на нивната историја и дијалектологија, авторот се запира на транскрипцијата на грчките и латински зборови и имиња во рускиот јазик, како и на стилистиката и просодијата во класичната и современата литература.

Понатамошната содржина на книгата се гледа од насловите на главите што следуваат: 6. *Основни прашања на историјата и економијата на античните свеш*; 7. *Археологијата како еден од главните извори за познавање на материјалната култура на античните свеш*; 8. *Античната писменост и мейодније на нејзиното изучување*. 9. *Основните ираци во античната наука и философија*; 10. *Суштина и историско значење на митологијата*; 11. *Прашања на лијтературата и естетиката во класичната филологија*; 12. *Античното право и политичките учења*; 13. *Античната уметност и нејзиното свешко значење*; 14. *Главните ирци на опшестествениот и приватниот живот*; 15. *Организација на военото дело*; 16. *Прашања на религијата и културата*; 17. *Театарски живот* и 18. *Воспитание и образование во античните свеш*. Бидејќи нема можност на така ограничен простор да се изложат поподробно сите овие класични дисциплини, авторот упатува на најважната литература посебно за секоја од ниг.

Не е лесно еден човек сам да пишува стручно и задлабочено за вака различни предмети; затоа Увод во класичната филологија обично пишуваат повеќе автори. Но во дадениов случај може слободно да се каже дека проф. Радиг наполно одговорил на поставената задача. Тој успеал да даде не само школски образец на еден Увод во класичната филологија, туку и да возбуди вистински интерес кон античниот живот којшто е овде претставен во сета негова разностраност и вешто поврзан со нашата современост. Хетерогениот материјал од областа на јазикот, политичката и економска историја, археологија, литература, уметност, право и тн., доведен, каде што е возможно, во причинска врска, е даден во една органска целина. Тргувајќи од самите извори, авторот можел јасно да го сфати и предаде најважното во животот на античните Грци и Римјани. Особено драгоцен прилог претставува неговото научно и марксистичко објаснение на сите појави на античниот свет. Тој на сè гледа низ призмата на историскиот материјализам и ги бара вистинските причини на античните културни манифестации.

При излагањето на материјалот, авторот водел сметка за обемот на одделните глави. На сите предмети им е дадена еднаква важност. Како автор на познатата *Историја на грчката литература*, Р. неоспорно имал да каже многу нешто од оваа област, но сепак одделот за античната литература е релативно краток. Со неколку зборови тој го истакнува големото значење на класичната литература и укажува на нејзините високи уметнички квалитети, но се задржува само на некои поважни проблеми при нејзиното изучување, како тешкотијата во разбирањето на класичните дела поради хронолошката оддалеченост, неполноста на некои дела, теоријата „уметност заради уметноста“ и сл.

Во секоја глава тој дава краток преглед на развојот на одделните предмети почнувајќи, обично, од микенската епоха и потоа се задржува на некои од поважните прашања. Така, во одделот за историјата и економиката тој го набележува развојниот пат на античната историографија од просто предавање на туѓи раскази до критичното проверување на историските податоци. Одбележува дека старите историчари се интересирале само за одделни личности, за политичката и воената страна на животот и сосема ретко за социјално-економските појави. Сепак наоѓа дека некои принципи, поставени од овие историчари остануваат идеал и во денешно време. Потоа го карактеризира античното робовласничко општество во кое секогаш се водела скриено или јавно борба, како меѓу робовласниците и робовите, така и меѓу самите робовласници за превласт.

Поради обемот на материјалот, опфатен во оваа книга, авторот нема можност да се задлабочува во подробности. На еден ограничен простор тој мора да зборува за извонредно многу работи. Така, во одделот за писменоста (стр. 182—321), дава податоци и за епиграфијата, палеографијата, графиката, за материјалите на кои се пишувало, разните видови писма (овде ги спомнува и пиктографското и линеарните писма од Крит и Грција), за библиотеките и трговијата со книги во старо време, за критиката на текстот и тн.

Но од време на време тој ги сумира резултатите и дава задлабочени закључоци. Зборувајќи за античната философија, наука и митологија, нагласува какво големо идејно богатство било вткасно во античното општество и закључува дека без познавањето на таа идејна подлога не може да се разбере ни животот, а уште помалу литературата и уметноста на старите Грци и Римјани. Споредувајќи го античниот општествен и приватен живот со современиот, укажува колку е поучно познавањето на тој живот за подлабокото разбирање на современата стварност и целокупниот развој на општеството. Тој покажува дека современата наука за државно право е создадена на основите од античното, меѓународно право, (*Ius gentium*) и ги потврдува зборовите на Енгелс дека современата философија само ги продолжува двете основни идеи на старата философија — материјалистичката на Демокрит и идеалистичката на Платона.

Изнесувајќи ги големите културни постигнувања на античниот свет кои послужиле како основа на целокупната европска култура и цивилизација, авторот не пропушта да напомене дека не сè од класичното наследство заслужува да се задржи во современиот живот. Античното општество по карактерот на

производството и производните сили било robovlasничко. Ако во почетокот ваква општествена формација била и прогресivна, подоцна ropството станало neodrživo и било заменeto od drugi opštествени форми. Со текot на времето се izmjenila i ropската položba на ženata i drugi razbiranja na antičniot svet. Но има nešto od antičniot kulturno nasledstvo кое nikogash nema da ja zagubi svojata vrednost, a toa e golemata humanost što se pojavila kaј najvidните pretstavници na antičniot svet.

*

Книгавa e наменета како учебник за студенти по класична филологија, но таа може да биде многу полезна и за еден поширок круг читатели. Во неа може да се најде објаснение за многу класични изрази и мотиви што продолжуваат да живеат во современата литература, уметност, како и во секидневниот јазик на сите европски народи. Пропуст е што книгата не е снабдена и со индекс. Еден предметен индекс ќе го олеснеше користењето на оваа обемна книга, каде што на научна висина се третираат многубројни прашања од областа на класичната филологија и општата култура.

П. Хр. И. uebecku, Скопје.

AMBROS JOSEF PFIFFIG, *Religio Iguvina*, Philologische und religionsgeschichtliche Studien zu den Tabulae Iguvinae mit Text und Übersetzung und 8 Tafeln, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 84. Band, Wien, Hermann Böhlau Nachf. 1964. 4°, 120 str.

Обично се Tabulae Iguvinae promatraju i proučavaju kao spomenik umbrijskoga jezika i najznačajniji i najopsežniji izvor za poznavanje italskih jezika osim latinskoga. Problem interpretacije dugo je posvema zaokupljao istraživače. Bio je to još jedan tekst na nepoznatu jeziku i valjalo je primjenom svih raspoloživih lingvističkih metoda doći do toga da se on razumije. Zahvaljujući naporima mnogih istaknutih filologa i lingvista danas je i pored brojnih neriješenih ili nesigurno riješenih pojedinosti interpretacija iguvijskih ploča u glavnim crtama i bitnim svojim dijelovima prilično pouzdana. Razumljivo je da se sada sve više počinje svraćati na njih pažnja kao na izvanredno važan i možda najizravniji izvor za poznavanje religije i obreda u staroj Italiji. S toga stajališta proučava i Pffiffig iguvijski spomenik. On je svoju knjigu podijelio na tri glavna dijela. Prvi je posvetio istraživanju iguvijskih božanstava, njihovih imena, atributa i međusobnih odnosa. On smatra, oslanjajući se na Devota, da treba razlikovati pridjevske attribute božanstava od imeničkih u genitivu. Prvi su kao pridjevi izvedeni od imena božanstva kojemu je kult prije pripadao, a drugi izražavaju pripadnost i susreću se samo kod ženskih božanstava. Ako se ta osnovna hipoteza prihvati, moguće je na temelju pridjevskih atributa dobiti osnovne podatke o historiji iguvijske religije i to posebno o razvoju njezina panteona. Na žalost, pisac ne raspravlja o tome kako se može dokazati ispravnost ovakve interpretacije pridjevskih atributa izvedenih od imena božanstava premda je to za daljnje njegovo zaključivanje bitno. Primjenjujući taj istraživalački postupak, Pffiffig dolazi do zaključka da su *Iuppiter Grabovius*, *Mars Grabovius* i *Vofionus Grabovius* tri mlada božanstva koja su u raznim kulturnim sferama zamijenila starijega i univerzalnijega boga *Grabona* (*Grabo*) od čijeg je imena izveden atribut. Suprotno Kretschmerovoj indoevropskoj etimologiji toga atributa, koji ga povezuje sa slavenskim fitionimaom *grab* i smatra da se tu radi o ostacima kulta drveta ili o bogovima kojima je grab bio sveto drvo, Pffiffig se priključuje mišljenju koje je izrekao Alessio da je u tom atributu sačuvana osnova jedne predindoevropske općemediteranske riječi za brdo i stijenu. To mu dopušta da to svoje hipotetičko starije božanstvo poveže s megalitskom kulturom. Staro su božanstvo umbrijski Indoevropljnani identificirali sa svojim nebeskim ocem (*Dyews pater*) i onda razne sfere njegova djelovanja i njegova kulta svježdali s pojedinim hipostazama toga nebeskoga oca. Historija iguvijskih božanstava svjedoči po Pffiffigu o prožimanju i stapanju religijskih predodžaba mediteranskih starosjedilaca i indoevropskih došljaka. Tako Pffiffig misli da među iguvijskim božanstvima može prepoznati takve bogove koji se podudaraju s bogovima eleusinskoga